

1930'A KADAR BASININ DURUMU VE 1931 MATBUAT KANUNU

*Doç. Dr. Nurşen Mazıcı**

GİRİŞ

Tarihi bugün ile geçmiş arasında kesintisiz bir etkileşim süreci¹ olarak nitelersek, tarihsel bir olgu olan 1931 Matbuat Kanunu'nu da geçmişteki benzeri yasaların nesnel koşullarını ortaya çıkararak sağlıklı yorumlayabiliriz.

Bu yorumlamada bağlamımızı "siyasal" olarak belirleyeceğiz. Bu tercihin nedenini basın yasalarına ilişkin çok sayıda hukuksal çalışmalar yapılmış olmasına karşın, siyasal bağlamı irdeleyen çalışmalar için benzeri şeyleri söyleyemememiz oluşturmaktadır. Ayrıca basın, demokratik rejimlerde kamuoyunu haberdar etme, yönlendirme, bilgilendirme, kısaca kamuoyunu oluşturma işleviyle 4. bir erk olarak nitelendiği ve 1919-1922 Hareketi'nin de demokratik bir rejimi hedeflediği için 1931 Matbuat Kanunu'na "siyasal" bir bakış açısıyla bakacağız.

Türk siyasal yaşamını "genişleme (g) ve kasılma(k)" (a rhythm of diastole and systole) kavramlarıyla Dankwart A. Rustow'un anlatmak istediği de, demokratik hak ve özgürlüklerin artması ve kısılmasıdır. Bu kavramlarla Rustow, Türk siyasal yaşamını şu dönemlere ayırıyor.

1- g(1865-1878)

k(1878-1908)

2- g(1908-1913)

k(1913-1918)

3- g(1918-1923)

k(1923-1945)

* Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
1 E.H. Carr, *Tarih Nedir?* İletişim Yayınları, İst. 1987, s.41.

4- g(1945-1954)

k(1954-1961)

5- (1961.....)²

Rustow'un bu dönemselleştirmesinin çalışmamız açısından önemi ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri basın, siyasal rejimlerin bünyesine uydurulmuş ya da uymuş, siyasal rejimlerin dönüm noktalarının aynı zamanda basın tarihinin de dönüm noktalarıyla örtüşmüş olmasıdır. Bu dönüm noktalarını Tanzimat, İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke ve Cumhuriyet dönemi olarak dört başlık altında inceleyebiliriz. Bizim çalışmamız ağırlıklı olarak 3. dönemi içermekle birlikte, bu aşamaya nasıl geldiğini saptayabilmek için 1. ve 2. dönemlere de genişçe değineceğiz.

Tarihsel olarak bakıldığında dünya genelinde gazeteciler, genellikle yasaların yanlış uygulamasından çıkan ekonomik, siyasal ve yönetsel baskılardan sürekli yakınmışlardır³. Çalışmamız açısından önem taşıyan siyasal ve yönetsel baskılar ise ülkenin güvenliğini korumak, asayişsizliği önlemek ve siyasal rejimi tehlikeye sokmamak için yöneticilerin gazetecilere doğrudan telkin, tavsiye ve uyarıda bulunmaları biçimindedir. Her ne denli bu saydıklarımız, "ulusal önlemler" olarak yöneticilerce gerekli görülse de basın üzerinde bir baskı yaratarak haberleşme özgürlüğünü kısıtlayıcı yöndedir diyebiliriz.

TANZİMAT VE MEŞRUTİYET DÖNEMİ

Türkiye özelinde basına yönelik düzenlemelere tarihsel olarak baktığımızda XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan Batılılaşma Hareketi ile kitle iletişim aracı olarak, yani düzenli süreli yayın yapan gazetelerin çıkarılmaya başlandığını görmekteyiz. Ancak bu süreli yayınları imparatorlukta ilk kez Fransızlar başlatmış, 1850 yılına gelindiğinde de İstanbul ve öbür vilayetlerde gayrimüslimlerin çıkardığı gazete sayısı 15'e ulaşmıştır⁴. Siyasal rejimin çağdaş anlamda ilk kez yazılı bir metinle reforme edilmesinin dönüm noktası olan Tanzimat Fermanı'nda ise, basına ilişkin herhangi bir düzenleme görülmemektedir. Bu fermanın yayınlanmasından kısa bir süre sonra, 1840'ta, İstanbul'da yaşayan ve bir İngiliz olan William Churchill, kapitülasyonların verdiği destek ve İngiltere'nin baskısıyla yabancı haberler veren *Türkçe Ceride-i Havadis*'i yayınlamaya başlamıştır⁵.

2 Mete Tunçay, *TC'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Cem Yayınevi, İst. 1992, s.21.

3 Sulhi Dönmezer, *Basın Hukuku*, S. Garan Mat. İst. 1968, s.114.

4 Nurşen Mazıcı, "Bulgaristan'da Türk Kitle İletişim Araçlarının Gelişmesi ve Buzulması", *Toplum ve Bilim*, Yaz 1990, sayı: 50, s.111.

5 Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İst. 1973, s.8.

Bununla birlikte Tazminat Dönemi olarak adlandırılan 1839-1876 yılları arasında ilk kez Osmanlı Türklerinin Batılı anlamda bir gazete çıkarma girişiminde olduklarını görmekteyiz. Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinden Agah Efendi, Meclis-i Maarif'e bir dilekçe ile başvurarak *Tercüman-ı Ahval*'i yayınlama izni almıştır. *Tercüman-ı Ahval'in Ceride-i Havadis*'ten tirajının daha yüksek olması nedeniyle *Ruzname* adıyla bu gazete yeniden çıkarılarak iki gazete arasında rekabet başlamıştır.⁶

Bu arada (1862) *Tercüman-ı Ahval*'den ayrılan Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkar* gazetesinin özgürlük lehindeki ve hükümetin politikasını eleştiren yorum ve imalı haberlerin devlette uyandırdığı kaygı⁷, 1864'te Matbuat Nizamnamesi'nin yayınlanmasının siyasal nedenini oluşturmaktadır. Çünkü Şinasi, *Tasvir-i Efkar*'da ilk kez "ulus" kavramını kullanmış, kamuoyunun önemini açıkça belirtmiş, devleti ulusun temsilcisi olarak işleri yöneten ve ulusun refahı için çalışan bir kurum olarak nitelemiştir⁸. Şinasi'nin "ihtilalci" bir gazeteci olduğu savlarının yayılmasıyla 1865'te Paris'e kaçması sonucu Namık Kemal, *Tasvir-i Efkar*'ın başyazılarını yazmaya başlamış, önceleri yazıları yöneticilerce beğenilmişse de 1867'de gazetenin 467. sayısında "Şark Meselesi" başlıklı bir yazı dizisi başlatması üzerine gazetecilik yapması yasaklanmış ve O da Avrupa'ya kaçmıştır⁹.

Sultan Abdülaziz tarafından 25 Kasım 1864'te ilan edilen ve 35 maddeden oluşan Matbuat Nizamnamesi'nin çalışmamız açısından önemli maddeleri şunlardır: Hangi dilde olursa olsun siyasete ve yönetime yönelik yayın yapmak isteyenlerin önceden izin almaları (md.1) gerekmektedir. Yüce devletin iç güvenlik ve asayişini bozacak cinayet ve suçlardan birinin oluşmasına her kim bir gazete aracılığıyla neden olursa... yayını yapan gazeteci de suç ortağı sayılacaktır (md.13). Bir gazeteci saltanata, genel adaba ve ulusal ahlaka aykırı yazılar yazar ve hanedana saldırıda bulunursa (md.15), bakanlar kuruluna (md.16), üst düzey bürokratlara dokunacak söz yazarsa (md.16), yüce devletin dost ve müttefiki bulunan hükümdarlara dokunacak yayın yaparsa (md.17) çeşitli miktar altın ve sürelerle hapis cezasına çarptırılır¹⁰.

Gazete çıkarmak isteyenlerin izne bağlanmasını düzenleyen bu basın tüzüğüyle böylece basın özgürlüğüne ilk kısıtlama getirilmiştir. Ancak

6 Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Ülkü Mat. İst. 1939, Kısım IV, s.14-15.

7 Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, S. Garan Mat. İst. 1959, s.181-182.

8 M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İİTA Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, İst. 1978, s.184.

9 a.k., s.185.

10 *Düstur*, Tertibevvel, cilt II, 2 Şaban 1281 (1864)-19 Kanunevvel 1280, s.220-226.

belirttiğimiz gibi devletin bu tüzük doğrultusunda aldığı önlemler, döneme göre basın özgürlüğünü “kısıtlayıcı” ama “yok edici” yönde değildir. Örneğin Namık Kemal’den sonra *Tasvir’i Efkar* Recaizade Mahmut Ekrem tarafından yayını sürdürürken, yönetime karşı eleştiri yapmak isteyen hem gazetelerin hem profesyonelce gazetecilik yapanların sayısı artmış hem de Ali Suavi’nin *Muhbir’i Ayine-i Vatan*, *Utarit* gibi yeni gazeteler yayın yaşamına girmişlerdir.

Bu tür yayınların siyasal rejimi tehdit ettiği gerekçesiyle ve 1864 Matbuat Kanunu’nun yetersiz kaldığı savıyla 27 Mart 1867’de Ali Kararname çıkarılmıştır. Bu kararnameye göre, hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir. Kararnamede dikkati çeken tümce “bazı basın organlarının devlete bile dil uzatarak fesata alet olması”dır¹¹.

Böylece gazete çıkarmayı hükümetten alınacak izne bağlamaktan hükümetin gazete kapatma yetkisine değin uzanan Tanzimat Dönemi’nde 12 gazete, ya süreli olarak kapatılmış ya da yayını yasaklanmıştır. Bu, “genişleme” döneminden “kasılma” dönemine geçiş sürecinin başlamasıdır. Artık sayıları 10’ları bulan ve yurtdışında yayın yapan gazetelere 1876’da ilk sansür uygulanmış, Ziya Paşa, Ebuzziya Tevfik, Ali Suavi ve Ahmet Mithat Efendi siyasal rejime yönelttikleri eleştiriler sonucu sürgüne gönderilmişlerdir.

30 Mayıs 1876’da Sultan Abdulaziz’in yerine tahta V. Murat geçince bu gazeteciler başışlanmış, böylece bir ay içinde İstanbul’a yeniden dönmüşlerdir. 1876 Anayasası’nın 12. maddesi “matbuat kanun dairesinde serbesttir” biçiminde düzenlenmiş¹², I. Meşrutiyet ilan edilince 31 Ağustos 1876’da V. Murat’ın yerine tahta geçen II. Abdulhamit, anayasaya bağlı kalacağına yemin etmiş, Namık Kemal Danıştay üyeliğine ve yeni kurulan Tercüme Kurulu’na Ziya Paşa, Ebuzziya Tevfik ve Ali Suavi ile birlikte atanmıştır. 1876 Anayasası Komisyon Başkanı Mithat Paşa, Ziya Paşa’yı ayrıca bu komisyona almıştır.

1864 Matbuat Kanunu’nu geri bulan Mithat Paşa, çağdaş bir basın yasası hazırlamış ancak yasa tasarısı Meclis-i Mebusan’da kabul edilmesine karşın uygulamaya konmamıştır. Bir süre sonra II. Abdulhamit, Mithat Paşa’ya basının ağzını bağlamasını ve yürürlükteki yasalara aykırı olarak kendi keyfince *Istikbal* ve *Vakit* gazetelerinin kapatılmasını emretmiştir¹³. II. Abdülhamit, basın özgürlüğünü kaldırmasındaki gerekçeyi şöyle açıklamaktadır: “Bizim memleketimizde halk, henüz çok saftır, çok az okumuştur, insanlarımıza çocuk gibi davranmak zorundayız. Aileler ve eğitimciler gençliğin elinde zararlı yazıların bulunmamasına özen göster-

11 İskit a.g.y., s.696.

12 Server Tanilli, *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*, Fakülteler Mat. İst. 1980, s.4.

13 İskit, a.g.y., s.44-49

dikleri gibi, hükümet de, biz de halkın zihnini zehirleyecek herşeyi ondan uzak buldurmamız¹⁴. Böylece Sultan, yayınlanmasına izin verilen gazetelerin sahip ve yazarlarına özel çıkarlar sağlayarak baskı yönetimini onaylayıcı yazılar yazmalarını sağlamış, Avrupa'dan gelen gazete, dergi ve kitaplar denetlenmeye başlanmış, mizah ve karikatür dergilerinin yayınları da yasaklanmıştır¹⁵. Bunu, Abdülhamit'in siyasal koşulların elverişsizliğini göstererek bağlı kalmaya yemin ettiği anayasaya askıya almak ve Meclis-i Mebusan'ı feshetmek izlemiş, başta Mithat Paşa olmak üzere parlamenter rejimi ve basın özgürlüğünü destekleyen çok sayıda mebus ve gazeteci sürgüne gönderilmiştir.

Böylece genişleme döneminden kasılma dönemine geçiş süreci başlamış ve "İstibdat Dönemi" olarak adlandırılan 1878-1908 yılları arasında basına yönelik kısıtlamalar katmerlenmiştir. Bunlar, basın sansürü, basına konan yasaklar, kitapların yakılması, gazetelerin kapatılması, çıkar sağlanarak jurnallığın özendirilmesi¹⁶, yabancı basının satın alınması ve yabancı ülkelerle haberleşmenin engellenmesidir. Bu önlemlerin tipik örnekleri ise 1881'den itibaren sansürün şiddetinin artmasıyla Sabah gazetesi Başyazarı Şemsettin Sami'nin sansür edilen yazıların yerlerini, dünyada ilk kez, beyaz bırakarak yayınlama yöntemini uygulaması ve dolayısıyla siyasal baskıyı protesto etmesidir. II. Abdulhamit'in bir başka kayda değer yasağı da gazetelerde tahttan indirme, savuşturma, anayasa, özgürlük, vatan, eşitlik, Bosna, Hersek, Girit, Kıbrıs, Makedonya, Yıldız, Büyükbu-run, Murat, istibdat, uluslararası, velaht, cumhuriyet, milletvekilleri, ayan azası, bomba, Mithat Paşa, Kemal Bey, devrim grev, suikast, ihtilal, anarşi, sosyalizm, dinamit, infilak ve kargaşalık sözcüklerinin kullanılmamasıdır¹⁷. Bundan böyle V. Murat'ın çıkardığı af ile sayılan 10'ları bulan gazeteler, II. Abdulhamit'in tahta geçmesiyle *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Türk Gazetesi*, *İkdam* ve *Mizan* olmak üzere beşe inmiştir.

"Genişleme" döneminden "kasılma" dönemine geçiş sürecini başlatan temel nedenler ise şunlardır:

1- 1876 Anayasası'nın 12. maddesi her ne denli basın yasalar çerçevesinde serbesttir, hükmünü getirmişse de aynı anayasanın 113. maddesi sultana gerekli gördüğünde sıkı yönetim ilan etme ve devlet güvenliği bakımından zararlı görebileceği kimseleri yurt dışına sürgün etme yetkisini de vermektedir.

2- Bu anayasanın 36. maddesi ise parlamentonun açık olmadığı zamanlarda Bakanlar Kurulunun çıkaracağı geçici kanun hükmünde kararnamenin kanun yerine geçeceğini belirtmektedir¹⁸.

14 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, TTK Basımevi, Ank. 1962, s.263.

15 *a.k.*, s.263.

16 N.A. Banoğlu, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*, İst. 1960, s.5.

17 İnuğur, *a.g.y.*, s.249.

18 Tanilli, *a.g.y.*, s.18, 7.

İşte, anayasanın bu maddelerine dayanan II. Abdülhamit, 20 Eylül 1877'de çıkarılan bir kararname ile sıkı yönetim ilan etmiş, yine 113. maddeye dayanarak, dış tehlikeleri öne sürüp, 14 Şubat 1878'de parlamentoyu kapatmıştır.

1908-1913 "genişleme" dönemi öncesi parlamenter siyasal yaşamı ve buna bağlı olarak basın özgürlüğünü savundukları için yurt dışına kaçan ve/veya sürülen aydınlar, Yeni Osmanlıların bir uzantısı olarak Balkanlar'da İttihat ve Terakki Komitesi'nde örgütlenmişlerdir. Bunun üzerine İttihatçılardan gelen bir karşı girişim ile Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu, "31 Mart Vakası" olarak bilinen dinci ayaklanmayı bastırılmış ve II. Abdülhamit 28 Nisan 1909'da tahttan indirilerek Selanik'e sürgüne gönderilmiştir.

Basındaki gelişmelere gelince: II. Abdülhamit döneminde baskı ve sansürün artmasına karşın Tanzimat dönemiyle karşılaştırıldığında çok daha geliştiği söylenebilir. Örneğin 1882-1892 yılları arasında gazete okuyan kadınların sayısı %100 oranında artmış, esnaf ve uşaklar bile gazete okumaya ya da okuyanları dinlemeye başlamıştır¹⁹. İstibdat döneminin tüm baskılarına karşın, hem teknik anlamda basında gelişme olurken hem de kamuoyunun kendisini dışa vurmasında gerek hükümet gerekse halk katmanları arasında kitle iletişimi yaygınlık kazanmıştır. Bu ortamda bir dernek kurmak için toplanan gazetecilerin artık yazılarını sansüre göndermeyeceklerini belirtmeleri üzerine 25 Temmuz 1908'de, 30 yıldan sonra, ilk kez gazeteler sansürsüz yayınlanmıştır²⁰. Bunu izleyen ilk 45 günde gazete çıkarmak için başvuruların sayısı 200'ü aşmış, özgürlük, eşitlik, anayasa, meşrutiyet kavramlarını kullanan gazetelerin tirajı 50.000'e dek yükselmiş, gazete ve dergi sayısı 353'ü bulmuştur²¹.

Ne var ki, Batıcı merkezîyetçi akımlar kadar sosyalist, dinci, liberal ve gelenekçi akımlar da II. Meşrutiyet sonrası örgütlenmelerini genişletmişler ve her akım kendi yayın organını çıkarmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 24 Temmuz 1908'den 31 Mart Vakası'nın gerçekleştiği 13 Nisan 1909'a değin basın özgürleşmiş, çeşitlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Ancak bu olay sırasında *Tanin* ve *Şura-ı Ümmet* gazetelerine saldırı, bazı nazır, mebus ve subayların sokaklarda öldürülmeleri sonucu ülkede tekrar sıkı yönetim ilan edilmiş ve II. Abdülhamit'in yerine de V. Mehmet Reşat tahta geçmiştir. Sultan Reşat da anayasanın 113. maddesinden aldığı yetkiyle bir askeri yönetim kurup, basına tekrar sansür uygulamış ve bazı gazeteleri kapatmıştır. Sultan Reşat'ın tahta geçişi, basın tarihi açısından önemli bir gündür. Kapatılan gazetelerin benzer bir adla yeniden yayınlanmaları sonucu 28 Nisan 1909'da basın kanunu tasa-

19 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İst (tarih yok), s.361.

20 İskit, *a.g.y.*, s.75.

21 İnuğur, *a.g.y.* s.287-288.

nısı parlamentoya sunulmuştur. Böylece 45 yıl yürürlükte kalan 1864 Matbuat Nizamnamesi'nin yerini alan ve 32 yıl sonra 1931 Matbuat Kanunu'yla yürürlükten kaldırılacak olan 1909 Matbuat Kanunu yayınlamıştır. 37 maddeden oluşan bu yasa, gazete çıkarmak için izin almayı gerektirmemekle birlikte hükümete bir bildiri vermeyi yeterli görmekte (md.3), yurttaşları suç işlemeye yönelten yazıların yayınlanmasını yasaklamakta (md.17), ahlak kurallarına aykırı resim ve yazı yayını yasaklamakta (md.20), cevap hakkı tanımakta (md.21), basın yoluyla halkı suç işlemeye kışkırtma durumunda hükümetin güvenliği korumak amacıyla gazeteleri kapatacağını belirtmekte (md.23), hanedanın, Ayan ve Mebusan Meclisi'nin, mahkemeler, ordu ve donanmanın, konsolosların aleyhine yayını yasaklamakta (m.28) ve sultana yazıyla hakaret edilemeyeceğini (md.26) hükme bağlamaktadır²². Ayrıca gazetenin sorumlu müdürlerinde 25 yaş ve yedi yıllık idadi ya da yüksek öğretim görme koşulu arayan bu yasanın, üç kez 1913, birer kez de 1912, 1914, 1919, 1920 ve 1921'de bazı maddeleri siyasal nedenlerle sekiz kez değişikliğe uğramıştır.

1909 yasasının yürürlüğe girmesinden sonra yaklaşık sekiz ay süren basın özgürlüğü, tekrar ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki, 1909'da 353 olan gazete sayısı 1912'de 45'e düşmüştür.

Basına yapılan sansürün de kaldırılması içi 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki yandaşlarının Bab-ı Ali baskını gerçekleştirilmesi, sansürü daha da ağırlaştırıcı bir sonuç doğurmuştur. Cemiyet iken sansüre karşı savaşım veren İttihat ve Terakki Fırkası, iktidara geldikten sonra basına sansür uygulamaktan çekinmemiştir. II. Meşrutiyet dönemi basınının özelliği, soldan sağa geniş bir yelpazeye çok sesliliğe geçilmesi ve basın mensuplarının savaşımını şiddete dönüştürmeleridir. Bu dönemde, ideolojik nedenlerle terör estirmeye başlayan İttihatçılar, Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey adlı gazetecileri öldürtmüşlerdir²³.

MÜTAREKE VE ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ

Mütareke dönemi basını, yine bir "genişleme" kavramıyla kendini gösterir. Bu dönemin basını, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı destekleyenlerle İstanbul Hükümeti'ni destekleyenler olarak ikiye ayrılır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na öncülük eden ve yandaş olan gazeteler arasında *Hukuk-u Beşer*, *İrade-i Milliye*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Öğüt*, *İleri*, *Yenigün*, *Akşam*, *Vakit*, *Doğru Söz*, *İzmir'e Doğru*, *Yeni Adana*, *Açık Söz*, *Albayrak*, *Ahali*, *İstikbal* ve *Emel* sayılabilir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı olanlar ise *İrşad*²⁴, *Peyam-ı Sabah*, *Aydede*, *Alemdar*, *Ferda*²⁵ ve *Türkçe İstanbul* ga-

22 *Düstur*, Tertibisani Cilt: 1, 1324-1325, Dersaadet Matbaa-ı Osmaniye, 1329, İst. s.395.

23 İnuğur, a.g.y. s.307.

24 Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, İst 1964, s.46.

25 İhsan Ilgar, *Mütareke'de Yerli ve Yabancı Basın*, Kervan Yayınları, İst. 1973, s.37-38, 70-71, 78-79.

zeteleridir²⁶. Daha sonra değineceğimiz 1931 Matbuat Kanunu'nun çıkarılma gerekçelerinde sık sık yer alacağı için bu gazetelerin köşe yazısı başlıklarından bazı örnekler vermek istiyoruz. 1919-1922 hareketini bal-talamak isteyen *Peyam-ı Sabah* yazarlarından Ali Kemal "Yalancı Milli-yet Davası, 11 Nisan 1920; "İdam! İdam! İdam! Mustafa Kemal Cezasını Bulacak", 25 Nisan 1920; "BMM Küçük Heriflerin Eseridir", 28 Mayıs 1920; "Milli Hareket Boşa Gitmeye Mahkumdur", Sait Molla, *Peyam-ı Sabah*, 1 Mayıs 1920; "Anadolu Kemalistlerden Temizlenecektir", *Alem-dar* 29 Nisan 1920; "Yalnız Fransızlar Türklerin Dostudur", *Ferda*, 20 Nisan 1920, "İngiltere'ye Olan Muhabbetimize Amerika'ya Olan Saygı-mız Halel Getirmez", *Türkçe İstanbul*, 16 Aralık 1918²⁷. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na yakınlık duyan ancak zaman zaman saltanatı da destekleyenle-rin başlıcaları ise, *Tevhid-i Efkar*, *Tanin* ve *İkdam*'dir²⁸.

Mütareke dönemi basınının çeşitlilik ve yaygınlık göstermesini basın özgürlüğü ve demokratik gelişmeyle açıklamak pek mümkün değildir. Çünkü ülkenin işgal altında kaldığı, iki ayrı siyasal rejim savaşımı verildiği bu dönemde, İstanbul Hükümeti, ülke çapında, özellikle Anadolu'da, basını denetleyecek güçte değildir. Kuvva-i Milliyeciler ise kendi basınla-rına hukuksal yön verecek siyasal örgütlenmeye henüz kavuşmamışlardır. Ancak İstanbul basınının yaklaşık 70 yıllık kurumsallaşması göz önüne alındığında, Anadolu'nun ilkel ve yoksul koşullarında Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek veren gazetelerin gerek basını gerekse geniş halk yığın-larına ulaşabilecek biçimde dağıtımıyla Anadolu basınının adeta bir mis-yonerlik üstlendiğini ve bunda da oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden 1918-1923 dönemini Rustow'un dönemselleştirdiği hükümet politikalarından kaynaklanan bir "genişleme" dönemi olarak ni-teleyemeyiz.

Ancak mütareke döneminin ardından gelen 1923-1945 "kasılma dö-nemi" şu nedenlerden dolayı kavramsal tanımlamanın kapsamı içine ali-namaz:

1- Siyasal rejimin tümüyle değiştiği, her alanda hukuk devrimlerinin yapıldığı 1920'li yıllarda, Cumhuriyet rejimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm siyasal kurumlarını tasfiye edip kendi kurumlarını kurmaya çalış-maktadır. Başta, egemenliğin kaynağı değiştirilmiş, gücünü Tanrı'dan alan halife sultanın yerine gücünü halktan alan ulusal egemenliğe geçil-miştir. Artık yarı parlamenter değil, tam parlamenter bir rejim doğmakta-dır.

26 M.K. Atatürk *Nutuk*, Cilt 2, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1967, s.306-307.

27 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi I, 1838'den 1995'e*, Tekin Yayınevi, İst. 1989, s.145-147.

28 Nurşen Mazıcı, *Atatürk Döneminde Muhalefet 1919-1926*, Dilmen Kitabevi, İst. 1984, s.100-127

2- Sosyolojik olarak bir ümmet toplumundan yurttaş toplumuna geçilmiş, millet sisteminin yerini ulus devlet almıştır.

3- Bunlara bağlı olarak şeri (dinsel) mahkemelerin yerine çağdaş hukuk düzeniyle laik nitelikte mahkemeler kurularak yargı kurumları türdeşleştirilmiştir.

4- Eğitim ve öğretimin niteliği geleneksellikten çağdaşlığa bir sıçrama kaydetmiştir.

İşte böyle bir ortamda basın özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Bu saptama, yalnız Türkiye için de geçerli değildir. Örneğin demokrasinin beşiği olarak adlandırılan İngiltere'de bir Püriten devrimci olan, monarşiye ve Anglikan Kilisesi'ne karşı siyasal ve ideolojik savaşım veren ve liberalizmin öncülerinden sayılan John Milton, XVII. Yüzyılda basına sansür konulmasına karşı çıkmış olmasına karşın, bu ülkede basın özgürlüğü XX. Yüzyılda "devleti tehlikeye sokma..." durumunda sınırlandırılmıştır²⁹. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesi "düşüncenin serbestçe yayılmasının insanın en değerli hakkı olduğu" hükmünü getirmesinin yanı sıra, devrim sonrası bu liberal görüşe ne uyulmuş ne de savunucusu artmıştır³⁰. Amerika Birleşik Devletleri, ise 1791 Anayasası'na 1. Ek madde ile "kongre söz ya da basın özgürlüğünü sınırlandıran yasa yapamaz" kaydıyla dünyada ilk kez basın özgürlüğünü anayasal güvence altına alan bir ülke olduğu halde, Amerikan Yüksek Mahkemesi, "basın özgürlüğünün de her özgürlük gibi mutlak olmadığını ve açık tehlike durumunda sınırlandırabileceğini" kabul etmiştir³¹.

Kısacası, demokratik nitelikte bile olsa devrimlerin hemen ardından hak ve özgürlükleri hukuksal güvence altına almak, kısa sürede mümkün olamamaktadır. Bu da, devrimlerin kurumsallaşmasının bir süreç sonucu oluşabileceğini, karşı devrimlere yenik düşmemek için öncelikle devrimin bizzat kendisini güvenceye alması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu noktadan hareketle öbür Batılı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 1920'lerin başında basın özgürlüğünü de içerecek biçimde diğer hak ve özgürlüklerin hükümetlerce kısıtlanması mümkündür. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı olan basın mensuplarının da 150'likler adı altında sürgüne gönderildiği, rejim karşıtlarının İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılandığı, yeni rejimi destekleyen gazete sahip ve yazarlarının ya milletvekili yapıldığı ya da bürokrasinin üst katmanlarına getirildiği bu dönemi "kasılma", "kısılma" gibi kavramlarla açıklamak anlamsızdır. Çünkü devrim dönem-

29 Kayahan İçel, *Kitle Haberleşme Hukuku*, S. Garan Mat. İst. 1977, s.27

30 Dönmezer, *Basın Hukuku*, s.44.

31 İçel, a.g.y., s. 28.

leri, olağanüstü dönemler olduğundan olağan dönemlerin özgürlüklerini güvence altına alamaz.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Bu ortamda TBMM Hükümeti, 6 Mayıs 1920'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararnamesiyle İstanbul basınının derhal iadesi ve bunları iade etmeyen memurların vatana ihanetle suçlanacağını kabul etmiş, 7 Haziran 1920'de de Basın ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kurulmuştur³². Ancak 1921 Anayasası basına ilişkin herhangi bir düzenleme getirmemekle birlikte, 1924 Anayasası'nın 77. maddesi "basın yasalar çerçevesinde serbesttir ve yayınlanmadan önce hiçbir teftiş ya da incelemeye bağlı değildir" hükmünü koymuştur. Bu maddede "yeni" olan basının yayınlanmadan önce hiçbir teftiş ve incelemeye yani sansüre bağlı olmaması ibaresidir. Ne var ki, bu madde kuramsal olarak varlığını korurken, ağırlıklı olarak Şeyh Sait isyanı ve çok partili siyasal yaşamaya geçişin ilk denemesi olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın devrim ilkelelerinden sapması savları nedeniyle Cumhuriyet rejiminin kuruluşunun üzerinden yaklaşık 16 ay geçtikten sonra çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu (4 Mart 1925) ile uygulamaya pek dönüşmemiştir. Bu yasanın 1. maddesi, "irtica ve isyana ve ülkenin sosyal düzenini, huzur ve sükununu, ve emniyet ve asayişini ihlale yönelen örgüt, kışkırtma, özendirme, girişim ve idareten yasaklamaya yetkilidir" hükmünü getirmiştir. İki yıl süreyle yürürlükte kalacağı (md.2) belirtilen bu yasa ile 6 Mart 1925'te *Tevhid-i Efkar*, *İstiklâl*, *Son Telgraf*, *Sebülürreşat* gazeteleri ve 14 Nisan 1925'te "Şeyh Sait isyanı bahane edilerek muhalefet susturulmak isteniyor" içerikli yazısı ile H. Cahit'in *Tanin* gazetesi de kapatılmış, H. Cahit de Çorum'a sürgün edilmiştir³³.

Vatan gazetesi yeni rejimi destekleyen ve ılımlı yayınlar yapması nedeniyle kapatılmamış, bu da gazetenin tirajını yükseltmiştir. Ancak bir süre sonra *Vatan* ve *Vakit* gazeteleri de kapatılmış, gazetelerin sahip ve yazarları İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanarak tutuklanmışlardır.

İzmir'de *Sada-i Hak*, Trabzon'da *İstikbâl* ve *Kahkaha*, İstanbul'da *Press de Suar* kapatılan diğer gazeteler arasındadır³⁴. Ayrıca, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek veren, ordunun Dumlupınar'da Yunanlıları yenmesini sevinçle karşılayan, 1931 Matbuat Kanunu'yla gazetelerin kapatılması sonucu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yayın organı olarak çıkacak olan *Kadro* dergisi yazarlarından Vedat Nedim, Şevket Süreyya ve Milli Eği-

32 Dönmezer, a.g.y., s.133

33 Nurşen Mazıcı, *Atatürk Döneminde...* s.153.

34 İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Tisa Mat., İst. 1981, s.379-391.

tim Bakanlarından Hasan Ali'nin yer aldığı ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın yayın organı olan *Aydınlık* dergisi de bu yasayla kapatılan süreli yayınlardan bir başkasıdır. CHF'nı köylüyü ve işçiyi istismar eden burjuva partisi olarak niteleyen, Şeyh Sait isyanına "yobazların sarıkları, yobaz zümresine kefen olmalı" biçiminde yayınlarında yer veren ve "şeyhiyle, halifesiyle, sultanlarıyla, kahrolsun derebeylik", "Cumhuriyet Hükümeti Kürdistan derebeyliğini tasfiye edecektir", diyen *Orak-Çekiç* Dergisi de 12 Mart 1925'te kapatılmıştır³⁵.

Kısacası, Takrir-i Sükun Kanunu'yla sıkı yönetim ortamında dinci ve etnik ayrılıkçı hareketle birlikte Sosyalist akımların da basın organları kapatılarak hükümetin denetimi altına alınmış ve rejim karşıtları böylece tasfiye edilmişlerdir. 3. Kasılma döneminin ilk evresi olarak nitelenen Takrir-i Sükun döneminde ilan edilen sıkı yönetim ortamında, hükümet 3 Mayıs 1925 tarih ve 1846 sayılı kararname ile "Havali-i Şarkiyede İdare-i Örfiye Mıntıkasında Tatbik Edilecek Sansür Talimatnamesi"ni kabul etmiştir³⁶. Gazetesi kapatılan ve aralarında Ahmet Emin'in de bulunduğu çok sayıda yazar Doğu illerindeki İstiklal Mahkemelerinde yargılanmaya başlanmıştır³⁷.

Bu dönemin ikinci evresi ise, kendini 1931 Matbuat Kanunu'yla göstermektedir. Bu yasanın çıkarılmasını hazırlayan koşullara gelince: Bu koşulların özelliği 1920'lerdeki gibi basına ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmadan önce çok partili yaşama geçmek için ikinci bir denemeye girilmesidir.

17 Haziran 1930'da Başbakan İsmet Paşa "Gelecek seçimlerde bir muhalefet partisi de olacak... ülkeyi normal şekilde yönetmek için bu gerekir. Bizi tartışmaya eğilimli görmüyorlar. Oysa biz tümüyle bunun tersini düşünüyoruz. Bu ülkede söze, yazıya karşı bir duyarlılık var. Bu durum, geriliğin belirtisidir. Nasıl ki, Batı ülkeleri tartışma ve mücadeleye alışmış ise, biz de alışacağız"³⁸ demiş, yeni bir partinin kuruluyor olması böylece yetkili bir ağızdan açıklanmıştır. Fethi Bey'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurduktan sonra da İsmet Paşa, ülkenin bir muhalif partiye öylesine gereksinim duymakta olduğunu, bu parti başarılı olmaz dağılırsa, bir yasa yaparak TBMM'nde çoğunluk partisi milletvekillerini belirli bir sayıda tutarak, geri kalan milletvekilleriyle bir muhalif parti kuracağını söylemiştir³⁹.

35 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, Sevinç Mat., Ank. 1967, s.183-187.

36 Tunçay, *T.C.'nde Tek Parti*, s.141.

37 Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1944*, Cilt:3, Rey Yayınları, İst. 1970, s.194-195.

38 Asım Us, *Hatıra Notları*, Vakıf Mat., İst.1966, s.13

39 a.k., s.20

Bu arada M. Kemal Paşa, Fethi Bey'e siyasi manzaranın aşağı yukarı bir diktatörlük manzarasına benzediğini, Cumhuriyet kişisel çıkarı için yapmadığını, ölünce arkasında bir baskı kurumu bırakmak ve tarihe öyle geçmek istemediğini belirtmiştir⁴⁰. Nitekim Fethi Bey de anılarında Atatürk'ün benzeri bir konuşma yaparak yeni bir parti kurmasını önerdiğini anlatıyor⁴¹. Böylece 12 Ağustos 1930'da Fethi Bey'in başkanlığı ve Nuri Conker'in genel sekreterliğinde SCF kurulmuştur. Partinin ideologu ise Ahmet Ağaoğlu'dur.

3 Eylül 1930'da partiyi tanıtmak üzere bir Batı Anadolu gezisi başlatan Fethi Bey ve parti önde gelenleri, başta İzmir olmak üzere gittikleri yerlerde coşkun bir sevgi gösterisiyle ve "yaşasın Gazi, yaşasın Fethi Bey" sözleriyle karşılanmışlardır. Bu karşılanma, kısa zamanda liman işçileri ve geniş halk kitleleriyle katılmasıyla CHF-SCF çatışması biçimine dönüşmüştür. CHP iktidarda olmanın üstünlüklerini kullanarak güvenlik güçleri desteğiyle bir karşı gösteri düzenlemiş, SCF için toplanan halk ile polis arasında çatışma çıkmıştır⁴². 5 Eylül günü İzmir'de yayınlanan *Anadolu* gazetesi, SCF aleyhinde bir yazı yayınlamıştır. İşte 1931 Matbuat Kanunu'nun yolunu açan olaylar bu yayınlama patlamasına gelmiştir.

1931 MATBUAT KANUNU'NUN ÇIKARILMA NEDENLERİ

Yakup Kadri, sonun başlangıcını şu sözlerle betimliyor: "SCF kurulduktan sonra birden bire curcuna kopmuş... bağırıp çağırışmalar sürüp gidiyordu... İzmir'de CHF'nin il merkezi ve bu partinin yayın organı *Anadolu* gazetesi binası taşlanıyor ve İnönü ile Atatürk'ün resimleri yırtılıp yerlere atılıyordu... İzmir'de bulunan Adalet eski Bakanı M.E. Bozkurt "vaziyet vahimdir, hayatımız tehlikededir" diye Ankara'ya telgraf çekiyordu... Adana'dan Diyarbakır'dan gelen haberler, İzmir ve Balıkesir'den gelen haberlerden daha üzücü kargaşalıklara neden olduğunu bildiriyordu"⁴³.

İzmir olaylarından 4 gün sonra Yunus Nadi, gazetesi *Cumhuriyet*'te M. Kemal'e bire açık mektup yazarak, SCF'nin Gazi'yi kendisine mal etmeye çalıştığını, Cumhuriyet rejimini tehlikeye attığını, oysa CHF ve yayın organlarının rejimi korumakla görevli olduklarını⁴⁴ anlatmaktadır. Ertesi günkü *Cumhuriyet* Gazetesi'nde Yunus Nadi'ye yanıt veren M. Kemal, kendisinin CHF'nin kurucusu ve genel başkanı olduğunu, Cum-

40 Tunçay, *T.C.'nde Tek Parti...* s.252.

41 A. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam Hatıralar*, Haz. Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İst. 1980, s.388.

42 Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İst. s.169.

43 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İst. 1984, s.117-118.

44 *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1930

hurbaşkanlığı görevi sona erdiğinde bu partinin başında fiilen çalışacağı-
nı, ancak Cumhurbaşkanı oluşunun O'nu yansız ve her iki partiye eşit
uzaklıkta durması gerektirdiğini, oysa gerçeklerin çarpıtıldığını⁴⁵ açıkla-
maktadır.

CHF-SCF gösterileri öylesine boyut kazanmıştır ki, taşlı, sopalı, si-
lahlı bir çatışmaya dönüşmüş, bu arada 12 yaşında bir çocuk polislin açtığı
ateş sonucu ölmüş ve çocuğun babası Fethi Bey'e "Bu özgürlük yolunda
şehittir. Kurtar bizi!" diye yalvarmıştır⁴⁶. Fethi Bey'in bunun kişisel bir
istek olmadığını, ağır ekonomik koşullarda yaşam savaşı veren halkın
özgür, rahat ve refah yaşam özleminin buruk ifadesi olduğunu belirttiği
olaydan sonra, yerel boyuttaki CHF-SCF rekabeti ulusal boyutta bir çatış-
maya dönüşmüş ve artık basın da ikiye bölünmüştür.

O güne değin CHF karşıtı olarak kısıtlı yayınlarını sürdüren bazı ga-
zeteler de bu olayı popülize ederek seslerini duyurmaya çalışmışlardır.
Bunların başında Arif Oruç'un *Yarın* Gazetesi gelmektedir. İzmir olayla-
rının ardından Oruç ile M. Kemal arasında basında polemikler başlamış-
tır. Oruç'un yazdığı bir yazıda bu kötü durumu önlemek için Gazi'nin
başbakan olması ve ülkeyi ikinci kez kurtarmasının beklendiği belirtil-
mektedir⁴⁷. M. Kemal ise, Oruç'un bu yazısına bir demeçle karşılık ver-
miş, bu gibi önerilerin ulusal egemenliğe dayalı Cumhuriyet rejimine ve
kendi ideallerine aykırı olduğunu sert bir biçimde açıklamıştır⁴⁸.

M. Kemal'in bu demeci üzerine Oruç benzeri yazıları ısrarlı biçimde
yazmayı sürdürmüş, M. Kemal de aynı ısrarla başbakanlıkla cumhurbaş-
kanlığını birleştirmeyi yasadışı olarak nitelemiş ve bu tür yazı yazanla-
rı talihsiz kişiler olarak adlandırmıştır⁴⁹.

Ağaoğlu, anılarında basına karşı koymak için ellerinde belirli bir
organ olmadığını, Fethi Bey'in de bu eksikliği anlatmakta geciktiğini, do-
layısıyla bu boşluğu da *Yarın* gazetesinin doldurmaya çalıştığını bunun
da parti üzerinde oldukça olumsuz bir etki yaptığını⁵⁰ yazıyor. Oysa Fethi
Bey de, propagandanın bir parti için önemini bilerek Ahmet Emin Yal-
man'a, gerekli sermayenin kendilerince sağlanması ve M. Kemal'den izin
almak koşuluyla bir gazete çıkararak başyazarlığını yapmasını önermiş,
ancak Yalman bu öneriyi sıcak bakmamıştır⁵¹. Arif Oruç ve gazetesinin

45 *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1930

46 Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, Baha Mat. İst. 1969, s.37, Okyar,
a.g.y., s.499

47 Arif Oruç, "Gazi Hazretleri", *Yarın*, 25 Eylül 1930

48 *Akşam*, 26 Eylül 1930

49 *Cumhuriyet*, 4 Teşrinievvel 1930

50 Ağaoğlu, a.g.y., s.45-46

51 Yalman, a.g.y., s.212-213.

asıl olumsuz etkisi yayınlarından çok O'nun Çerkes Ethem'in yeğeni olmasıyla açıklanabilir.

SCF'nin propagandasını yapan ikinci gazete ise *Son Posta*'dır. Henüz yayın yaşamına giren ve CHF'ni ağırlıklı olarak ekonomik politikasından dolayı eleştiren bu gazete, Fethi Bey'in ilgisini çekmiş, böylece SCF'na yapılan saldırılar Ağaoğlu da yine bu gazete aracılığıyla karşı koymaya çalışmıştır⁵².

Burada kayda değer görünen nokta, gerek *Yarın* gerekse *Son Posta* gazetelerinin siyasal çizgilerinin SCF'nin programının bir hayli "solunda" olmasıdır. Nitekim *Son Posta* yazar ve ortaklarından Zekeriya Sertel, çelişki gibi görünen bu olguyu şöyle değerlendiriyor: "SCF'nin organı olmak hiçbir bakımdan bize çekici görünmüyordu. Zaten biz, SCF'nin ortaya attığı ilkeleri beğenmiyorduk. O, liberalizmi savunuyordu, özel sermayeye önem veriyordu, devletçiliğe karşı durum almıştı. Biz ise özel sermayeye devletçe yapılan yardıma karşı şiddetli bir savaşa girişmiştik"⁵³.

Bir yandan başta *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Hakimiyet-i Milliye* olmak üzere CHF yanlısı gazeteler ile *Son Posta* ve *Yarın* gazeteleri arasında kıyasıya bir kalem savaşı başlamış, özellikle İzmir olaylarından sonra bu kalem savaşı karşılıklı hakarete varacak denli boyut kazanmıştır. Özellikle Falih Rıfki, *Hakimiyet-i Milliye*'de SCF aleyhine yazdığı yazılardan dolayı hem M.Kemal tarafından ihtiyatlı olması, hem de İsmet Paşa tarafından muhalif gazetelerle savaşa girmemesi uyarısını almıştır⁵⁴. İki partili meclislere pek alışacağı benzemediğini söyleyen Falih Rıfki, o dönem için kişisel görüşlerini şöyle dile getiriyor: "Bugünkü demokraside ne kadar alçaklık yapılmışsa hepsi 1930'da da yapılmıştı. Şu fark ile ki 1930'da devrim kolayca yıkılabilirdi. 1950'de bütün eski kurumlar 20 yıl daha çökmüşler ve yeni kurumlar 20 yıl daha köklenmişlerdi"⁵⁵.

Yakup Kadri ise, CHF'luların açtıkları yayım ateşinin "nişangahı"nın Fethi Bey olduğunu, ancak O'na karşı açılmış basın polemiklerine katılmış olmaktan pişmanlık duymaya başladığını⁵⁶ belirterek basının siyasal konulardaki eleştirilerinde dozunu kaçırdığını itiraf ediyor.

1930 belediye seçimleriyle iki parti arasındaki rekabet karşılıklı ağır suçlamalara dönüşmüştür. CHF'ni destekleyen gazetelere göre SCF yandaşları seçim güvenliğini çiğnemişler ve kolluk görevlilerine saldırılarda

52 Ağaoğlu, a.g.y., s.67-69

53 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İst. 1977, s.193.

54 Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İst. 1969, s.573

55 a.k., s.573, 466

56 Karaosmanoğlu, a.g.y., s.119

bulunmuşlardır. SCF'ni destekleyen basına göre CHF yerel yönetici ve kolluk görevlileri ağır baskı ve yolsuzluk yapmıştır. Bu savlar TBMM'ne değin uzamış, Fethi Bey seçimlerde yapılan yolsuzluk iddialarıyla İçişleri Bakanı hakkında yasal koğuşturma yapılmasını isterken, partisi de irtica ve komünizm suçlamalarıyla karşılaşmıştır⁵⁷.

Bu oturumlardan sonra M. Kemal'in ısrarına karşın Fethi Bey, partisini kapatma kararı almış ve 17 Kasım 1930'da SCF kurucularınca feshedilmiştir. Partinin kapatılmasından sonra bir yurt gezisine çıkan M. Kemal, SCF'nin kapatılma kararının doğru olup olmadığı üzerinde bir hayli düşünmüş⁵⁸, kendisinin içine çekilmesi istenilen siyasal kutuplaşmadan oldukça rahatsız olmuştur⁵⁹.

SCF'nin kapatılmasından 37 gün sonra Menemen olayı ortaya çıkmış, bu arada gelişen olaylar sonucu 5 Temmuz 1931'de Elazığ Milletvekili Fazıl Ahmet, Aksaray Milletvekili Ahmet Süreyya ve Ordu Milletvekili Ahmet İhsan TBMM Başkanlığı'na şu önergeyi vermişlerdir: "Bazı gazetelerin izledikleri yön, yurttaşların ve yurdun siyasal kavrayış ve uygar vicdanı üzerinde açık bir düşünce haydutluğu yaparak masum ruhları zehirleyecek nitelikler almaya başladı. Şimdiki duruma hiçbir yararı olmadığı gibi geleceğe de birçok tehlikeli durum ve zarar hazırlayan bu felaketli akım karşısında hükümet ne düşünüyor?"

"Ulusal varlığı istilaya başlayan şu zehirli havadan kamunun vicdanı pek acı çekmektedir. Bu yüzden BMM'nin durumu irdeleyerek bu konuda bir karar vermesini zorunlu görüyoruz"⁶⁰. Önergenin okunmasından sonra söz alan Başbakan İsmet Paşa, hükümet adına açıklamalarda bulunmuştur. İnönü, hükümetin bu konuda gerekli işlemleri ve görevini yaptığını, ancak mevcut önlemlerin basın özgürlüğünü kötüye kullanmayı engellemeyeceğini, böylece alınması gereken yeni önlemler olduğunu söylemiştir. Daha sonra 18 milletvekili daha söz almak istediklerini bildirmişler ve basın özgürlüğünün kötüye kullanıldığına ilişkin çeşitli örnekler vermişlerdir⁶¹.

Bu örneklere bakıldığında, Ahmet Süreyya'ya göre, basın düşman ordularından daha tehlikelidir. Cumhuriyet rejimini yıkmaya yönelik iftira, fesat, erdemsiz, kışkırtıcı yayın yapan, düşman basın mensuplarıdır. Mazhar Müfit ise, o günkü gazetecileri Kuvva-i Miliyecilere "Celali eşkiyası" diyenler, Türk bayrağına karşı yeni bayraklar arayanlar ve Gazi'ye

57 TBMM ZC, Cilt 22, D:3, 15 Kasım 1930

58 Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ank. 1981, s.27.

59 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 1922-1938*, Cilt:3, Remzi Kitabevi, İst. 1965, s.401.

60 TBMM ZC, C:3 D:4, 5 Temmuz 1931

61 aynı yerde

bile dil uzatanlar olarak sıralıyor. Mazhar Müfit, "Biz demokratız ama, bizim demokrasimiz başka bir demokrasidir... Biz büyük Gazi'nin demokrasisini biliriz. Biz Kemalizm okulunun evlatları, basın özgürlüğünü takdis etmekle birlikte, yurttaşların hukukuna tecavüz edilmesine hoşgörü göstereceklerden değiliz... Şeyh Sait isyanı... Menemen olayı, bu gibi yılanların saçtığı zehirlerin sonucudur" diyor.

Yaşamının 50 yılını basında geçiren ve kendisine "şeyhülmatbuat" dendiğini söyleyen Ahmet İhsan da, basının amacının anarşi yapmak olduğunu belirterek "bir takım olaylar İttihat ve Terakki'nin hatalarıydı, kötü yola gittiler, gizli gizli adam öldürdüler. Biz ne adam öldüreceğiz ne de basın özgürlüğünü sınırlayacağız. Yalnız, basın eşkiyalarının ve serserilerinin basın ve ulus aleyhinde bulunan düşmanların ellerini bağlayacak bir yasanın yapılmasını istiyoruz" açıklamasını yapmakta⁶².

Bir başka Gazeteci Milletvekili Yunus Nadi de, aslında Türkiye'de basının durumunun kötü olmadığını, hatta iyi bile denebileceğini, ancak güzel çiçek tarlasına karışan yabancı otlar gibi, kötü öğelerin basın içinde de olabileceğini, kendisine karşı yazılmış olan asılsız haberleri de bu tür gazetecilerin yazdığını söylüyor.

31 Mart Vakası, Şeyh Sait isyanı ve Menemen olayı'nın sık sık kullanıldığı konuşmalarda Ali Saip, 1930'un "hain" gazetecileri arasında Arif Oruç'u, Zekeriya Sertel'i, Ahmet Kadri'yi, Zeynel Besim'i ve İsmail Hakkı'yı sayıyor. Ve Şeyh Sait'in kendisine "gazetecilerin yazdıklarından cesaret aldım, hükümet yok sandım, onun için isyan ettim" dediğini söylüyor. Ali Saip, Arif Oruç'u "dolandırıcı", Zekeriya Sertel'i bir "Ermeni misyoneri", *Yeni Asır*'dan İsmail Hakkı'yı "Yahudi işbirlikçisi", *İzmir Halkın Sesi* gazetesinden Sırrı'yı "Rum yandaşı" iddialarıyla gazetelerin yayın politikasından çok, gazetecileri etnik kökenlerini aşağılayıcı bir üslupla küçük düşürmektedir.

Yeni basın yasasının çıkmasına gösterilen bir başka gerekçe ise gazete ve dergilerde müstehcen, argo ve küfürlerin insan yüzünü kızartacak denli yaygınlık kazanmasıdır.

Milletvekillerinin konuşmasından sonra tekrar söz alan Başbakan İsmet Paşa, her ülkede basının hükümetleri eleştirdiğini, hükümetlerin de bu eleştirilerden hoşlanmadığını, ama zamanla siyasal rejim kurumsallaştıkça bu tür eleştirilere daha az duyarlılık gösterdiklerini, Türkiye'nin de çözümlenmez sanılan basın özgürlüğü sorununun ilk aşamasını başarıyla çözdüğünü söylemektedir. Başbakana göre 100 yıl öncesinden daha fazla öneme sahip olan basının tehlikesi de artmıştır. Propaganda eğer uygun alan bulursa bir ulusta en güçlü yapıları bile yıkabilir. Basının hükümetin her hangi bir icraatine karşı olması normaldir. Ancak, gerçekleri çarpıta-

62 aynı yerde

rak yazması büyük tehlikedir. Basın özgürlüğü sonsuza değin yaşayacak ve ülkeye zarar vermeyecektir. Çünkü basın özgürlüğü, çağdaş yönetimlerin temel aracı olarak ele alınmalı, bu konuda da hükümete hukukçular ve öğretim üyeleri yardım etmelidir.

Ne var ki, basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasıyla çok yetenekli düşün adamları yazı yazmaktan, basının diline düşmekten ve onurlarının incinmesinden korktuklarından kendi kabuklarına çekilmişlerdir. Bundan dolayı alınacak ilk önlem, basın özgürlüğünü sağlayan, basını kötüye kullanmanın zararlarını mümkün olduğunca yasaklayan bir yasa çıkarmaktır⁶³.

TBMM'NDE VE BASINDA BASIN KANUNU

Bu meclis görüşmesini, 21 Temmuz 1931'de Adliye Bakanlığı'nca hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca 15 Temmuz 1931'de TBMM'ne sunulması kararlaştırılan basın yasa tasarısının gerekçeli kararının Başbakan İsmet Paşa imzasıyla TBMM Başkanlığı'na sunulması izlemiştir. İnönü'nün Meclis konuşmasının derin izlerini taşıyan gerekçeli kararda, basının uygar devletlerin sosyal ve siyasal yaşamlarında oynadığı rol,, güç ve nüfuzu o güne değin duyumsattığı, ancak bu nüfuz ve gücünü kötüye kullanarak ülkede düzensizlik hatta tehlike oluşturacak duruma geldiği belirtilmektedir. Ayrıca basının geliştiği, gazete çıkarmak isteyenlerin hukuksal güvence altına alınması gereği bu yasanın çıkarılması için bir başka gerekçedir⁶⁴.

Gerekçeli kararın TBMM'ne sunulmasından dört gün sonra 25 Temmuz 1931'de, 67 maddeden oluşan Matbuat Kanunu'nun görüşülmesine geçilmiş, Giresun Milletvekili Hakkı Tarık, basın suçlarının sorumlusunu belirleyen 27. maddeye (Her gazete ya da derginin yayınından doğan sorumluluk genel yayını fiilen yöneten kişi ile bu gazete ya da dergi sahibine aittir) itiraz etmiş, ama bu itirazı reddedilmiştir. Zonguldak Milletvekili Halil Bey ise, ek bir madde önerisinde bulunmuştur. 41. madde olarak düzenlenen ve kabul edilen bu madde şöyledir: "Aile varlığını ve aile kurmak esasını sarsmak ve kadının ana olmak konusundaki eğilimlerini zayıflatacak her türlü yayın yasaktır. Bunun tersini yapanlara bir aydan bir yıla değin hapis cezası verilir"⁶⁵. Bu arada Başbakan İsmet Paşa, tekrar söz almış ve TBMM, Cumhurbaşkanı, ordu aleyhine yayın yapılamayacağını, yabancıların Türkiye'deki yayınlarla ülkenin genel siyasetine etki edecek etkinlikler gösteremeyeceklerini ayrıntılı bir biçimde örneklerle anlatmıştır.

63 aynı yerde

64 TBMM ZC, C:3, D:4, 21 Temmuz 1931

65 TBMM ZC, C:3, D:4, 25 Temmuz 1931

1909 Matbuat Kanunu'nu yürürlükten kaldıran 1931 Matbuat Kanunu'nun çalışmamız açısından ilginç olan diğer maddeleri ise şunlardır: Basın özgürlüğü ve basılı eserlerin yayını, bu yasada yazılı hükümlere bağlıdır (md.1). Gazete ve dergi sahiplerinde aşağıdaki kayıt ve niteliklerin bulunması şarttır. Vatan, Ulusal Savaş, Cumhuriyet ve devrim aleyhinde bulunup da herhangi bir divan ve mahkeme tarafından mahkum olmamak (md.12-k); Ulusal Savaş'ta işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olmamak (md.12-m) gerekmektedir. Bireylerin kişisel ya da özel yaşamlarını ima yoluyla bile olsa yayınlayanlar para ve hapis cezalarına çarptırılmaktadırlar (md.29). İntihar olaylarını o yerin en büyük zabıta memurundan izin almaksızın yayınlamak yasaktır (md.30). TBMM üyelerine, bakanlar kuruluna, devlet memurlarının onur ve şereflerini kırıcı, zan altında bırakıcı yayın yapanlar para ve hapis cezalarına çarptırılmaktadırlar (md.30). Türk Ceza Kanunu'nun 426. ve 427. maddelerine göre müstehcen, halkın ar ve haya duygularını inciten ve ayıp sayılan şeyler [yayınlanamaz] (md.31). Bir kimsenin namusunu çiğneyecek ve saygınlığını sarsacak ya da şöhret ve servetine zarar verecek bir maddeyi yayınlamak tehdiye [ya da şantaj] yönelenler TCK'nun 192. maddesi gereğince ceza görmektedir (md.32). Padişahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşitliğe kışkırtan yayın yapılamaz (md.40). 3 Mart 1925 tarih ve 431 sayılı yazıyla TC sınırları dışına çıkarılmış olanlarla 16 Nisan 1925 tarih ve 481 sayılı Af Kanunu'nun 3. maddesinde yazılı kişilerin gönderdikleri yazıları yayınlamak yasaktır (md.44). Gazete ve derginin sorumluları, bir devlet memuru ya da yetkili tarafından gönderilen cevapları yayınlamak zorundadır (md.48)⁶⁶.

Hakkı Tarık'ın tek red oyu dışında tüm milletvekillerinin kabulüyle 8 Ağustos 1931'de yürürlüğe giren 25 Temmuz 1931 tarih ve 1881 sayılı bu yasanın basın özgürlüğü ve temel haklar açısından en çok eleştirilen maddesi Özek⁶⁷ ve Balkanlı'ya göre⁶⁸ 27. maddedir. Bir yazarın yazdığı yazıdan üç kişinin, yazı işleri müdürü, genel yayın yönetmeni ve gazete sahibinin de sorumlu tutulması, özellikle yalan haber yazan bir muhabirin cezasına diğer üç kişinin de ortak olması hem basın özgürlüğüne hem de hukuka aykırıdır. Yukarıda değindiğimiz üzere Giresun Milletvekili Hakkı Tarık'ın da itiraz ettiği bu maddenin son fıkrası, yalnızca ilgililer için gerekli görülen ceza hafifletilerek düzenlenmiş, sorumlulukta değişiklik yapılmamıştır.

“Ulusal duyguları inciten ya da bu amaçla ulusal tarihi yanlış gösteren yazıları yayımlayanlar 300 TL'den aşağı olmamak üzere ağır para ce-

66 TBMM ZC, C:3, D:4, 25 Temmuz 1931

67 Çetin Özek, *Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu*, İ.Ü. Yayınları: 1795, Hukuk Fakültesi yayınları: 397, İst. 1972, s.128-131.

68 Remzi Balkanlı, *Matbuat Hürriyeti*, Yeni Mat. Ank. 1951, s.57-62.

zasına çarptırılırlar” biçiminde düzenlenen 30. maddeyi Dönmezer, belirsiz ve basının eleştiri işlevini yerine getirirken duraksamaya neden olmasına ve sonuç olarak basın özgürlüğünün fiilen zedelenmesine yol açtığını vurguluyor⁶⁹.

Ayrıca “ülkenin ulusal siyasetine dokunacak yayından dolayı bakanlar kurulunun kararı ile gazete ve dergilerin yayınına devam edenler hakkında 18. madde (hükümlere muhalefet eden gazete ve dergiler en büyük mülkiye amirinin emriyle derhal kapatılırlar...) hükmü uygulanır. Bu surette kapatılan bir gazetenin sorumluları, tatil süresince başka bir ad ile gazete çıkaramazlar”, biçiminde düzenlenen 50. madde, istendiği gibi yorumlanmaya yatkın olup “ülkenin genel siyaseti” kavramı ile hükümete gazete kapatma yetkisi vermesi karşısında İçel, basın özgürlüğünden söz edilemeyeceğini ve bunun totaliter bir düzenleme olduğunu belirtiyor⁷⁰.

Daha önce değindiğimiz üç milletvekilinin verdiği önergeyi ve bunun TBMM’de tartışılmasını ibret verici bulan Hatemi de, 22,35/c ve 37. maddeleri yazılı olmayan ahlak kurallarına ve ahlaki törelere gönderme yaptıklarını söyleyerek destekliyor⁷¹.

Yasanın TBMM’de kabulünden sonra, basındaki yankıları şöyledir: Başbakan İsmet Paşa’nın yasa hakkındaki değerlendirmesi *Hakimiyet-i Milliye*, *Cumhuriyet* ve *Vakit* gazetelerinde manşetten verilmektedir. Yasa tasarisının TBMM’de fazla tartışmalara yol açmadığı haberini veren *Cumhuriyet*⁷², yasanın kabul edilmişinden sonra içeriğinin çok ağır olduğunu ve tek muhalefetin Hakkı Tarık’tan geldiğini yazıyor⁷³. *Hakimiyet-i Milliye*’deki “Politika” köşesinde Falih Rıfki bu yasa için şu değerlendirmeyi yapıyor: “... Bilinçli yargıçlar elinde yeni yasa, Türk gazetesini eğitime ve düşünce kurumu olmaya sevkedecek son çarelerden birisidir. Kala-balığın zayıf yanlarının kötüye kullanımı ve açık saçık kişilik yasak edilmiştir.

“Yasa[nın] bir takım formalite zorlukları var, aksar noktalar var ama, şerefli bir düşünce adamını olumlu Cumhuriyet savaşımından alıkoyacak hiçbir kayıt yoktur. Sövgü, intihar haberleri ve dedikodunun yasaklanması satışı düşürür ama siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamın gelişmesine engel olduğu iddia edilemez”⁷⁴.

69 Dönmezer, *Basın Hukuku*, s.137.

70 İçel, a.g.y., s.36

71 Doç. Dr. Hüseyin Hatemi, *Basın Ahlakı*, Çığır Yayınları, İst. 1976, s.113-114

72 *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1931

73 *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1931

74 F. Rıfki Atay, *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Temmuz 1931

Mehmet Asım da, *Vakit*'te yeni basın yasasının biraz kaygı uyandırdığını ama kötüye kullanmalara karşı bu yasanın basına özgü bir tür Takrir-i Sükun Kanunu olarak anlaşılması gerektiğini söylüyor. M. Asım'a göre beş on çocuğu eğitmek isteyen bir öğretmende çeşitli bilimsel ve ahlaksal belgeye sahip olma koşulu aranırken bu, yüzbinlerce halkın ülke işlerine ilişkin düşünce hareketlerini yöneten gazetelerin başına geçen vatan hainlerini ve düşmanlarını engelleyen bir yasadır. Bu yasayla kanında ihanet mikrobu keşfedilenler derhal dışlanarak onlara karşı önlemler alınacaktır⁷⁵.

8 Ağustos 1931'de *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmesinden önce *Yarın* gazetesinin Başyazarı Arif Oruç ve gazetenin Sorumlu Müdürü Süleyman Tevfik, İzmit Valisi aleyhinde yaptıkları yayın gerekçesiyle ve genel ahlaka aykırı yayın suçundan Ocak 1931'de tutuklanmışlardır. Aynı yılın Haziran ayında *Yarın* gazetesi ile *Cumhuriyet* gazetesi arasında şiddetli bir polemik başlamış Arif Oruç, Yunus Nadi ve Ali Naci tarafından "vatan haini" olarak, Falih Rıfkı tarafından da "alçaklık"la suçlanmış⁷⁶. SCF'nin kapatılmasından ve bu yasanın çıkmasından önce 14 Eylül 1930'da *Yeni Asır* gazetesi yazarlarından Behzat Arif, Yazı İşleri Müdürü Abdullah Abidin üç buçuk yıl ağır hapis cezasına çarptırılmışlardır⁷⁷. *Hizmet* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Bedri Bey ve Başyazarı Zeynel Besim de tutuklanmışlardır⁷⁸.

Yasanın yürürlüğe girişinden 11 gün sonra, 19 Ağustos 1931'de, *Yarın* gazetesi kapatılmış, bu kez Oruç, yazılarını *Mücadele* adlı bir başka gazete çıkararak orada sürdürmüştür. Ancak bu gazetenin de ilk sayısı toplatılarak devamı yasaklanmıştır. CHF Genel Sekreteri Recep (Peker), bu yasaklamaya ilişkin parti il örgütlerine 8 Eylül 1931'de gönderdiği uyarı mektubunda *Yarın* gazetesinin bir uzantısı olarak çıkan *Mücadele* gazetesinin hükümetin kurulmasına izin vermediği işçi ve çiftçi örgütlerinin amaçlarına uyan ifadeler ve kol ve kafa işçilerinden esnaf ve çiftçiden sözeden ulusal birliği bozacak noktalar olduğunu yazıyor. Recep (Peker), bu durumdan Genel Yönetim Kurulu'nun parti örgütünü bilgilendirerek tehlikeli telkin ve akımlara karşı ülkenin genel bünyesindeki direnme yeteneğini arttırmalarını rica ediyor⁷⁹. Arif Oruç, bir süre sonra Bulgaristan'a gidecek ve muhalefetini orada sürdürecektir.

Son Posta gazetesine gelince: Bu gazete de SCF'nin kapatılmasından sonra da gerek Ağaoğlu gerekse Sertel'in yazılarıyla CHF'na karşı yayı-

75 Mehmet Asım, *Vakit*, 28 Temmuz 1931

76 Tunçay, *T.C.'nde Tek Parti...* s.279

77 Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1931-1945*, Atın Kitaplar İst. 1983, s.67

78 Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası...* s.174

79 Haz. Mete Tunçay, *Arif Oruç'un Yarın'ı* (1933), İletişim Yayınları, İst. 1991, s.13-15

nını sürdürmüştür. Ne var ki, bu gazetenin yaptığı sert eleştiriler sonucu, Sertel ve gazetenin Sorumlu Müdürü Selim Ragıp üç yıl ağır hapis cezasına çarptırılmışlardır⁸⁰. Matbuat Kanunu'ndan sonra kapatılan dergiler ise *Muhit* ve *Türk Yurdu*'dur.

Falih Rifkî'ya göre bu yasanın çıkmasıyla sınırlanan basın özgürlüğü sonucu istismarcı gazeteciler bu kez M. Kemal'e yönelik yayına başlamış ve O'nun için girişilecek "suikast" haberleriyle M. Kemal'i halktan uzaklaştırmışlardır⁸¹.

Basın ve yayın yasasını birleştiren 1931 Matbuat Kanunu'nun bazı maddeleri 15 Mayıs 1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanunu'yla kaldırılıncaya değin 19 yıl içinde beş kez değişikliğe uğramıştır. Bunlardan ilki 14 Mayıs 1932'dedir. Değiştirilen madde ise yabancı bir ülkede çıkan bir gazete ve derginin Türkiye'ye sokulması ve dağıtılmasını Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklayan 51. maddedir. Bu değişiklikle maddeye yabancı bir ülkede çıkan ve "1. maddede yazılı olan yayınlar" eklemesi yapılmıştır. 1. maddede yazılı olan yayınlar ise, el ile çoğaltılarak yayınlanan yazı, resim, güfteli ve güftesiz müzik eserleri ve gramofondur⁸².

Bu yasada yapılan ikinci değişiklik de 4 Haziran 1932'de olup, 32. maddeye ilişkindir. Madde, özgün biçimiyle intihar olaylarını o yerin en büyük zabıta memurundan izin almaksızın yayınlamayı yasaklarken, bu değişiklikle "ülke içindeki ve dışındaki intihar olayları..." biçimini almıştır⁸³.

8 Haziran 1933'te yapılan üçüncü değişiklik, gazete ve dergi sahip, başyazar ve genel yayın yönetmenlerinin buldukları duruma kısıtlı kalmak koşuluyla üç yıl süreyle istisna sayan geçici B maddesindedir. Değişiklikle üç yıl süre ve istisnalık kaydı kaldırılmıştır⁸⁴.

23 Temmuz 1934'te 51. madde tekrar değişikliğe uğramış ve "yabancı bir ülkede çıkan.... yayınların" tümcesi "Türkiye ve yabancı bir ülkede çıkan..." biçimine dönüştürülmüştür⁸⁵.

1881 sayılı bu yasada yapılan en kapsamlı değişiklik ise 28 Haziran 1938'de gerçekleşmiştir. Bu tarihte değiştirilen sekiz maddeden ilki, 9. maddeye ek yapılarak siyasi gazete ya da derginin çıkacağı yerdeki nüfusuna oranla bağlantılı olarak bir ulusal bankaya kefalet olarak bir teminat

80 Sertel, *a.g.y.*, s.199-201.

81 Atay, *a.g.y.*, s.466

82 TBMM ZC, D:4, C:8, 14 Mayıs 1932

83 TBMM ZC, D:4, C:9, 4 Haziran 1932

84 TBMM ZC, D:4, C:16, 8 Haziran 1933

85 TBMM ZC, D:4, C:25, 23 Temmuz 1934

mektubu verme gereğini getirmiştir⁸⁶. 11 fıkradan oluşan 12. maddeye de bu değişikliklerle, gazete ya da dergi sahiplerinde aranan koşullara "kötü üne sahip olmama" L fıkrası eklenmiştir. 17. maddedeki değişikliklerle 18. madde hükmüne bağlılık kaldırılmış, yani gazete ve dergi çıkarmak isteyenlerin "beyanname verme" koşulu "ruhsat alma" koşuluna bağlanmıştır. 21. madde yazar, muhabir, ressam vd.nin de "kötü üne" sahip olmalarını ve yasada belirtilen mahkumiyetlerinin bulunmaması koşulunu getirmiştir. 27. madde ise yazar ve ressamı yayınlarından dolayı gazete sahibi ve genel yayın yönetmeniyle birlikte "sorumlu" tutarken, değişikliklerle bu kimseler, yayından dolayı TCK'nun 64. maddesine göre "ortak" sayılmıştır. Üçüncü kez değişikliğe uğrayan 38. maddeye ise, "ülke içindeki ve dışındaki intihar olayları...."na "okul, fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak nitelikteki olayların.. yayınına da en büyük mülkiye amirinin iznine bağlı kılın" ekleme yapılmıştır. 54. madde, basın aracılığıyla yapılan suçların davalarını altı aylık zaman aşımına bağlarken değişiklik basın aracılığıyla işlenen suçlar "aleyhine" açılan davlara altı aylık süre tanımaktadır. Son değişiklik geçici maddede yapılmış ve cezalar 21. madde hükmüne bağımlılığı getirmiştir.

Bu yasa değişiklikleri süresince kapatılan gazete ve dergilerden, yayın yaşamına yeni giren gazete ve dergilerin sayısı daha çoktur. 1932'de Halkevi'nin *Yeni Türk*, *Ankara Haftası* ve *Kadro* dergileri ile *Yılmaz* gazetesi, 1933'te Ağaoğlu'nun *Akın*, Nizamettin Nazif ve *Vâlâ Nurrettin*'in *Hergün* gazeteleri, H. Cahit'in *Fikir Hareketleri*, Sedat Simavi'nin *Yedigün*, İsmail Hakkı'nın *Yeni Adam*, Halkevleri'nin *Ülkü*, Yaşar Nabi ve Nihat Sırrı'nın *Varlık* dergileri ve CHF'nin köylüler için *Yurt* gazetesi yayın yaşamına girmiştir⁸⁷. Ancak gazete ve dergi sayılarındaki bu artışla basın özgürlüğü arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu söylenemez.

SONUÇ

Sonuç olarak 1931 Matbuat Kanunu hakkında şunları söyleyebiliriz.

1- İzmir olayı ile yasa arasında kurulan bağlantı yapaydır ve ikna edici değildir. Çünkü hem İzmir olaylarından önce SCF'na karşı basında olumsuzluğu aşan yayınlar yapılmakta hem de bu partinin "irtica ve kömünizm" gibi ne amaçları ne propagandaları olduğu CHF'nı destekleyen gazetecilerce bilinmektedir. Hatta Arif Oruç'un yazılarında bile bu türden eğilimler görülmemekte, ulusçu denebilecek yazılar yazmakta, hele hele "irtica"nın izlerini taşıyan bir yayına rastlanmamaktadır.

2- 1920'lerden farklı olarak 1930'larda, her yönden gelen rejim karşıtları tasfiye edildiğinden basının Cumhuriyet rejimini tehdit edici yayınlarda bulunduğu iddiası da, abartık görünmektedir.

86 *Düster*, Üçüncü Tertip, Cilt:19, No: 3518, s. 737 vd

87 İskit, a.g.y., IV. Kısım, s.176

3- Basında kullanılan argo, küfür, kişiliğe saldırı, hakaret vb. gerekçe gösterilerek böyle bir yasa yapmak anlamlı değildir. Çünkü bu tür deyim ve sözcüklere karşı olan gazeteci ve milletvekilleri yazı ve konuşmalarında daha ağır sözcükler kullanmaktadırlar.

4- Tüm bunların dışında daha önce değindiğimiz "kötü üne sahip olmak", "ülkenin genel siyasetine aykırı yayın yapmamak" gibi nesnellikten uzak, tartışmaya açık hükümlerle basın kısıkaç içine alınırken, olası bir yasa boşluğundan yararlanmaya çalışılır "paranoik" kaygıyla cezaların artırılması, teminat yatırılması, gazete çıkarma izinlerinin oldukça sıkı kurallara bağlanması totaliter bir politikanın çarpıklaşmış bir tezahürü olarak nitelenebilir.

5- 1930'lar için yakıştırılan ve sıkça kullanılan bu totaliter eğilimlerin faşizmle açıklanması da pek mümkün görünmemektedir. Genelde tek bir göstergeyle faşizm açıklanamadığı gibi, Türkiye'deki bu çok kaypak öğelerle hiç açıklanamaz denebilir. Örneğin, bu yasayla bir yandan "dinci ve solcu" basın tehlike olarak gösterilirken, öte yandan Türk Ocakları ve yayınları kapatılmaktadır.

6- Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bu dönemin gazetecilerinin çoğunda profesyonelleşme düzeyi meslek yaşamlarının uzunluğuna karşın düşüktür. Hâlâ Ulusal Kurtuluş Savaşı ortamı sıcak tutulmakta, adeta sansasyonel gazetecilik yapılmaktadır.

7-SCF olayına bağlı olarak bu yasanın öğrettiklerinden bir başka önemli nokta da, M. Kemal Paşa'nın artık "şiraze"sinden çıkan siyasal gelişmelerle yıpratılmaya başlandığı ve yakın ve uzak çevresine sesini duyuramadığıdır. Demokrasi söylevleri veren ve yazan politikacı ve gazeteciler arasında bu konuda ısrarlı, inançlı ve içten olanların sayısı sınırlıdır denebilir. Bu yüzden, bu olay ve yasayı bir bakıma "liberallerin tasfiyesi" olarak niteleyebiliriz. Nitekim dikkat edildiğinde tutuklanan gazetecilerin çoğu SCF'nin örgütlü olduğu Batı Anadolu'dadır. Bu özelliğiyle bu yasa ve getirdiklerinin, rejim benzerliği açısından değil de, uygulamalar olarak daha önce dönemselleştirdiğimiz "istibdat" dönemi uygulamalarına kısmen benzetebiliriz.

8- 10 Mayıs 1931 CHF Kurultayı'ndan sonra parti devleti politikasıyla tüm çoğulcu kuruluşların denetim altına alınma sürecinde, bu yasayla basın da denetim altına alınmıştır. 1931 Matbuat Kanunu ile sıkı denetim altına alınan basın, tek parti döneminin sonuna, yani 1945'e değin CHP'nin propaganda aracı durumuna gelmiştir. 1935'te kurulan Basın Yayın Genel Müdürlüğü ve 1938'de çıkarılan Basın Birliği Yasası'nın amaçları da, basını tek elde, tek amaç doğrultusunda toplamaktır. Öncele ri "solcu" gazete ve gazeteciler polis takibine uğrarken, bu takip 1944'te Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilgisi kesinleşince "Turancı" ya-

zarlara, Türkiye'nin Batılı Bloku'nda yer alma tercihiyle 1947'de tekrar "solcu" yazar ve yayın organlarına yönelecektir. Basın özgürlüğünü Batılı örneklerine yakın düzeyde sağlayacak olan bir yasanın çıkması için 15 Temmuz 1950'yi beklemek gerekmektedir⁸⁸. Ancak bu yasada kısa bir süre sonra DP iktidarınca kötüye kullanılacaktır.

⁸⁸ *Düster*, Üçüncü Tertip, Cilt: 31, Başvekalet Devlet Mat., Ank. 1950, s.2234-2241